

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

חנוכה ופרשת מקץ, תשס"ה
מספר 578

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פירוש המלה "אבל"

בפרשת מקץ כתוב: "ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת" (מב: כא). את המילה "אבל" פירש רש"י: "כתרגומו בקושטא וראיתי בבראשית רבה לישנא דרומאה הוא: אבל – ברם". בחומשים חדשים כתבו: "לשון בני דרום, דהיינו ערב". בבראשית רבה (צא, ח, מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 1130): "ר' אבא בר כהנא אמ' לשון דרומי הוא אבל ברם", ובפירושו של ר"ח אלבעק (בראשית רבה [מנחת יהודה]) כתוב: "לשון דרום, שבדרום אומרים אבל במשמע אמת, ברור". ועל-פי זה תיקן אלבעק את מדרשי לקח טוב ושכל טוב (עמ' 263) שכתוב בהם לשון "דרומאי", וכתב: "וני' שצ"ל דדרומאי (דרומי) והכוונה לאנשי דרום". ובשינויי נוסחאות של בראשית רבה הנ"ל כתוב: "דרומי | דרומאי, דרומי, רומי".

משינויים אלו משמע שנוסח המדרשים אכן נכון, ואין הכוונה לאנשי דרום אלא למלכות רומא, שלשונה היא לטינית. ואמנם אין מילה "אבל" בלטינית, אולם יש מילה שפירושה "אמת" או "באמת", דהיינו "בקושטא"; וכן פירושה של המילה verum הוא "אבל", דהיינו "אולם". על-פי זה אולי ר' אבא בר כהנא התכוון למשחק מילים: אל תבטא את זה "ברם" – ב' עם שו"א, ורי"ש עם קמץ (במלרע) – אלא ב' עם צירי או סגול ורי"ש עם קמץ ובהטעמה מלעילית. ובזה רצה להדגים את עניין פירוש "אבל" שהוא "ברם", אלא שהכוונה יכולה להיות גם "אמת".¹ בפרשת לך לך (בר' יז: יט) כתוב: "אבל שרה אשתך ילדת בן", ופירש רש"י: "לשון אמיתת דברים, וכן 'אבל אשמים אנחנו' (בר' מב: כא), 'אבל בן אין לה'" (מל"ב ד: יד). השווה לתלמוד בבלי שבת יג, ע"ב: "אמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו איש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה. מה עשו? העלו ג' מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן". וברור שהכוונה כאן היא ל"בקושטא" (באמת).

בחלק ג' של חמישה חומשי תורה – אריאל (רש"י השלם למב: כא, עמ' נט, הערה 43), הובאה מחלוקת המפרשים אם דברי רש"י אלו הם פירוש אחד, או שיש כאן שני פירושים. הסוברים שיש בדברי רש"י שני פירושים טוענים שהפירוש המקורי של "אבל" היה אמיתת דברים, כמו שתרגם אונקלוס: בקושטא [= באמת], ולאחר זמן קיבלה מילה זו משמעות נוספת ע"י חז"ל – "אולם", וכמו שנמצא במדרש רבה – ברם.² במהדורת אריאל (שם) העירו שיש מחלוקת בנוסח רש"י כבר בדפוסים ראשונים (עמ' רצה): בדפוס ראשון כתוב כמו שציטטנו את דברי רש"י לעיל, ובדפוס אלקבץ (הספרדי) יש קיצור "כתרגומו בקושטא וראיתי בבראשית רבה לישנא דרומאה הוא". אבל בדפוס רומא כתוב "כתרגומו בקושטא וי"א [= ויש אומרים] אבל ברם". לפי דפוס רומא יש כאן בוודאי מחלוקת בין התרגום לבין המדרש.

¹ פרופ' דניאל גרשנזון העיר לי על עוד מילה רומית שבכיתוב עברי היא מתחילה באות "ב" במקום "ו". המילה נמצאת במשנה ביצה פ"ג, מ"א: "אין צדין דגים מן הביכרים", והכוונה למילה vivarium.

² עיין שם, ע"פ ספר הזכרון לר' אברהם בוקראט, שיצא לאור על-ידי מ' פיליפ, פתח-תקווה תשל"ה.

לפי הצעתנו שיש כאן משחק מילים, ברור שיש כאן פירוש אחר, על-פי השפה הלטינית. לפי דברנו, וכן הוא פשוטות הדברים, הפירוש המקורי למילה "ברם" היה "אבל", וכן להפך – הפירוש המקורי ל"אבל" היה "אולם". אלא נראה שבהשפעת הלשון הרומית ובגלל דמיון הצלילים, המילה "ברם" קיבלה פירוש חדש: "בקושטא" (אמת). לאחר זמן, גם ההוראה השנייה, "בקושטא", הועברה למילה העברית "אבל", שפירושה "ברם" דהיינו "אולם". נמצא שכשם שיש ל"ברם" - verum - שתי הוראות, כך קרה לאחר זמן שהמילה העברית "אבל" קיבלה את שתי ההוראות: "אולם" וגם "באמת" – "ברם" וגם "בקושטא". אולי זכר לדבר נמצא בתרגום לתהילים נח:ב: "האמנם אֵלם צדק תדברון" - "הברם בקושטא", כלומר בגלל ההוראה המקורית של "ברם", היה צורך להבהיר שהכוונה היא ל"בקושטא" ולא להוראה של "אבל" או "אולם".³

הרב שלמה זאב פיק
מכון גבוה לתורה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ומדע

³ אחרי זמן הזדמן אלי את ספרו של ר' שמואל פ' גלברד, לפשוטו של רש"י, הוצאת מפעל רש"י תשמ"ג, חלק בראשית עמ' 416, הע' 1, שעמד על המילה הרומית verum שהוא אמת, אבל לא עמד על משחק המילים שיש בדבר ועל התפתחות הדברים לפי דרכנו.